

LA INSTAL·LACIÓ DEL GAS A DÉNIA, LA FÀBRICA DEL GAS

M. Isabel Font Reus

Un dels majors problemes en els quals hem topat a l'hora d'emprendre aquest treball, és la manca de publicacions que fan referència a aquest sector industrial, almenys a nivell del País Valencià, la qual cosa dificulta en gran mesura la localització de les fonts documentals.

La documentació utilitzada s'ha consultat fonamentalment a l'Arxiu Municipal de Dénia. Són escassos els documents que fan referència a la instal·lació de la fàbrica i la major part de les dades són dels llibres d'Actes de l'Ajuntament de Dénia.

En el procés de localització de les fonts documentals hem pogut rescatar part de la documentació que quedava a la fàbrica de gas, aquesta abraça un període de temps relativament ample, des de 1889 fins a 1959. Es tracta fonamentalment de rebuts de consum de gas de particulars, de materials, instal·lacions, etc. Existeixen, també, unes fulles mensuals i diàries on s'especifica el moviment de primeres matèries i productes fabricats, la producció de gas, els comptadors en servici, les ventes, etc.

INTRODUCCIÓ

A nivell internacional

La utilització del gas a nivell industrial es produeix de forma important des de la Revolució i l'auge de la maquinària. Especialment, el gas de carbó, ja era conegut abans del segle XVII,¹

però només a partir de 1812, amb la creació de la "London Gas Light and Coke Company" va adquirir quotes de consum i d'explotació elevades.

A Anglaterra van existir antecessors en 1795 i 1808.² En 1829, existien a Anglaterra al voltant de 200 societats de producció de gas, i en 1849, una dotzena de ciutats s'illuminaven amb aquest fluït. Açò va provocar la promulgació parlamentària de "Gas Regulation Act" i la creació simultània d'un "Consejo de Gas", representant dels usuaris per a la discussió amb el govern sobre les tarifes i les condicions del subministre.

Pel que fa a França, es va reconèixer el mèrit fonamentalment en aquesta matèria a Phelipe Lebón, que va donar el nom "Gas Lebón" a una Companyia.³ Aquí, la producció del gas es realitza en base al procediment Lebón de destil·lació inventat en 1790. La seua distribució es va començar relativament tard i s'inicià a París i en algunes ciutats de població considerable a partir de 1830.

El règim jurídic de la distribució del gas⁴ descansava en unes condicions locals acordades per l'autoritat municipal en les ciutats, i s'oferia per a l'explotació un nucli suficientment important de consumidors per a que l'obtenció de beneficis tinguera el suficient interès i es considerara rendable. En aquest ordre de coses i abans de la nacionalització realitzada el 8 d'abril de 1946, la indústria gasista estava molt fragmentada: podien comptar-se 724 fàbriques repartides entre 251 societats.

¹ Efectivament existeixen precedents que en les civilitzacions antigues, com ara Xina, Egipte o Índia, es coneixia el gas natural accidentalment i s'utilitzava per a coses aïllades; però no es pot dir que la producció del gas per mitjos artificials no siga cosa de l'actualitat, la qual cosa és comprensible, si pensem en la complexitat tecnològica que es necessita.

² Actualment sembla reconèixer-se que els anglesos SHIRLEY i JOHN CLAYTON, aquest últim especialment (ja que se li reconeix la primera destil·lació del gas de carbó) foren els clars pioners del ressorgiment del gas com a fluïd a consumir.

³ J. J. FERNANDEZ GARCIA. Servicio Público de gas. Tesis doctoral presentada a la Facultat de Dret de la *Universitat Complutense de Madrid*, durant el curs 1.978-79 i realitzada sota la direcció del catedràtic de la mateixa Prof. Dr. JOSÉ VILLAR PALASI.

⁴ DOMAT. *Precis de Droit Administratif*.

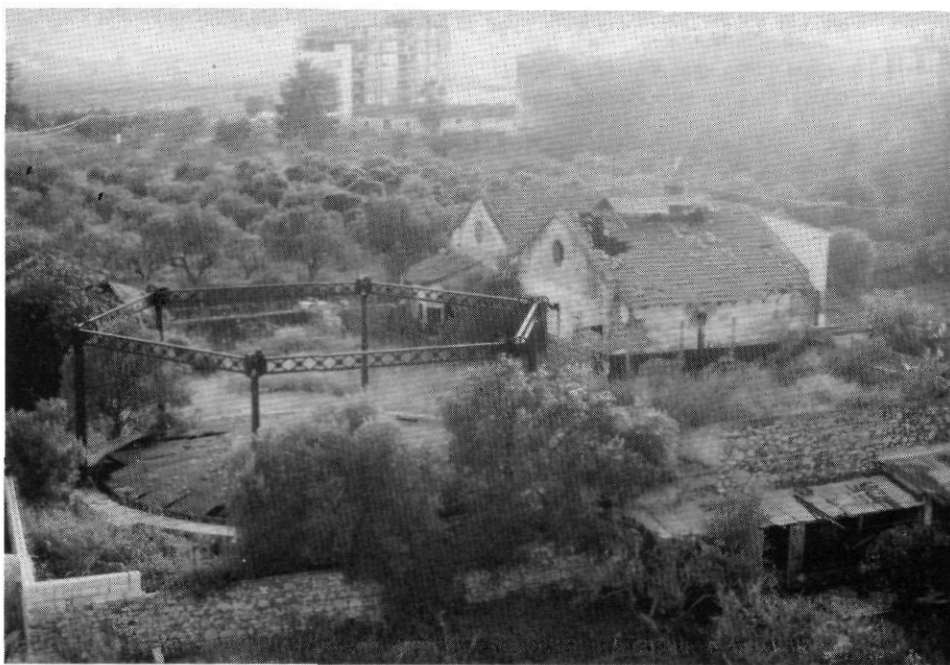
A nivell nacional

Al nostre País apareix amb el Marqués de Pontejos la utilització del gas respecte de l'enllumenat públic en vies urbanes, essent realment la primera aplicació d'aquesta font d'energia, des de la qual arranquen les posteriors implantacions del servei de gas a domicili. La qual cosa va crear problemes de competències que inicialment s'estancaren en els ajuntaments, competències aquestes, que les lleis de 1870 i 1877⁵ respectaren no només com a competència pròpia, sinó també a efectes d'otorgament de la concessió a particulars i respectant la potestat atribuïda als concendents.

A partir de 1924 es va calificar ja formalment aquesta competència com a municipal i es va declarar també com a serveis públics els submi-

nistres de gas, aigua i electricitat. Aquesta publicació del servei incidia directament en els problemes plantejats a Espanya per la gran quantitat d'inversions estrangeres sobre el subministre de gas que es van produir al llarg de l'última meitat del segle XIX en tots aquells aspectes, que junt amb la industrialització del gas, suposava creacions substancials d'infraestructures tecnològiques de tot tipus. L'objectiu d'aquesta publicació era el "quasi" nacionalitzar les infraestructures econòmicament ja extrangeritzades.

Amb tot, la vinculació existent entre el poder econòmic estranger, el poder econòmic nacional, el poder polític espanyol i els partits de la Constitució, era evident i va obstaculitzar la publicació d'aquestes declaracions legals.⁶

Vista General de la Fàbrica del Gas

Les primeres dades històriques referents al cicle del subministre de gas al nostre país ocorren a Barcelona i Madrid, zones avançades en els processos d'industrialització del segle passat. Els primers assaigs d'enllumenat públic mitjançant el gas s'iniciaren a Barcelona en 1826

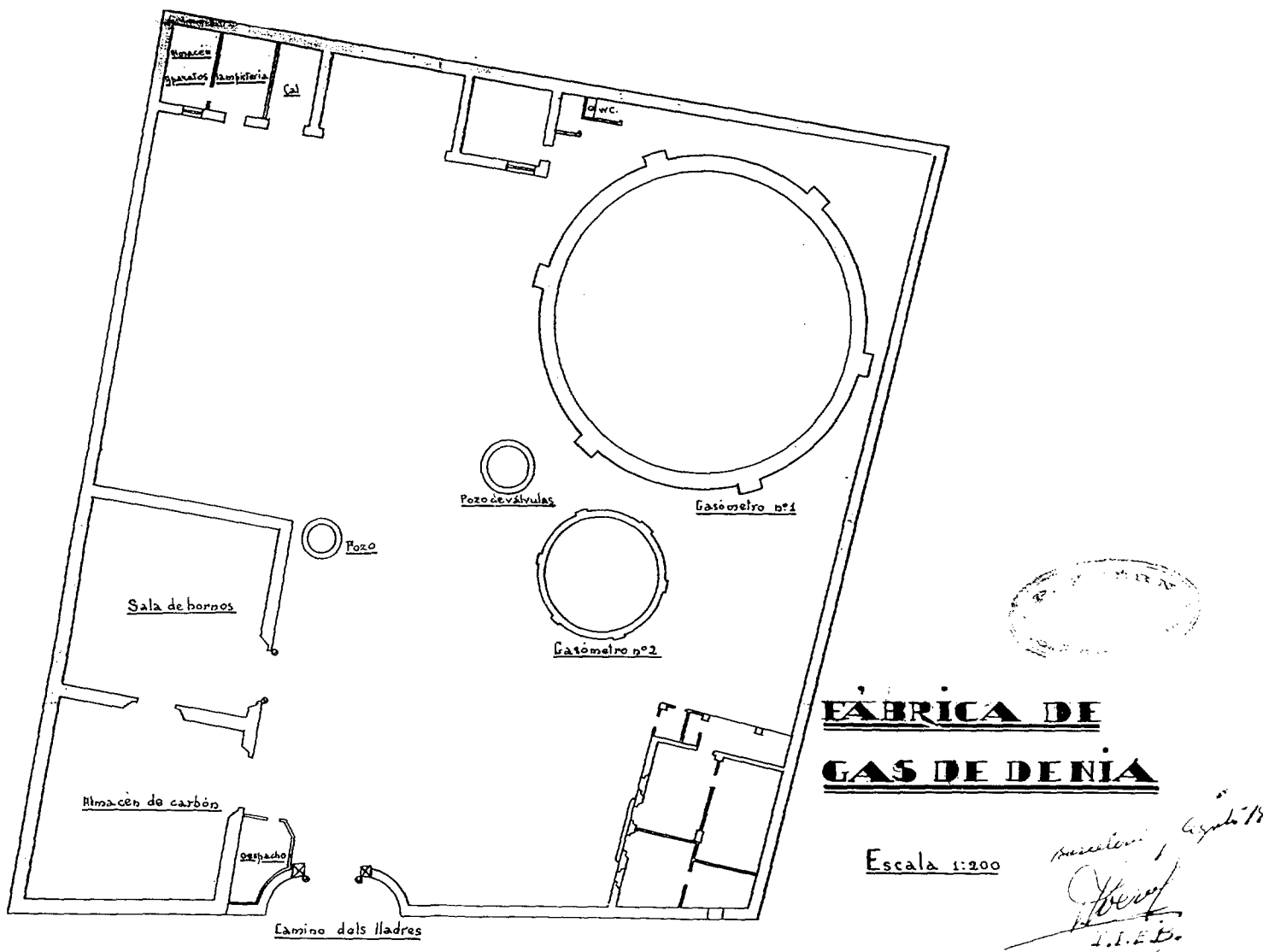
per En José Roura. Des d'aleshores la tradició catalana de producció i distribució de gas amb un desenvolupament més accentuat que a la resta del País.⁷

La primera fàbrica de gas es va construir als

⁵ Pel seu caràcter de subministres urbans es va consagrar el principi de localitat del servei públic atribuint als municipis la gestió i desenvolupament dels subministres d'energia, però la complexitat tecnològica d'aquestes tasques i la tendència absorbent de l'Administració Central van portar per conseqüència a l'aparició del R.D. - Ley de 12 de Abril de 1.924.

⁶ Recorde's que algunes personalitats polítiques de l'època controlaven importants ressorts d'aquest poder econòmic. Així, per exemple, CAMBÓ fou president de la Chade; VENTOSA fou conseller de la Companyia d'Electricitat i Gas; LEBÓN, conseller de Asfalsos PORTLAND, conseller de Inmobiliària catalana, i així podríem enumerar més personalitats i més càrrecs.

⁷ Les dades històriques estan replegades extensament en "Aportación para una Historia de la Industria del Gas en España". FEDERICO MARTOS DE CASTRO Simposio sobre Gas Natural. Octubre 1.970, Barcelona. DYNA.

terrenys que avui ocupa la fàbrica actual de la Barceloneta i en 1844 disposava de 4 forns. La segona fàbrica de Barcelona fou la de Gràcia (1854), any en què es va fundar la societat "La Propagadora del Gas". En 1865 Carlos Lebón funda una nova societat "Gas Municipal" i consegueix de la Corporació Municipal un nou contracte i instal·la una fàbrica en els terrenys de "El Arenal".

A Madrid es va instal·lar l'any 1832 al carrer de "Carretas", una instal·lació rudimentària de fàbrica "El Laboratorio", que va permetre d'iniciar la il·luminació amb fanals de gas d'alguns carrers centrals de la ciutat. Davant de l'èxit obtingut, Ferran VII va disposar la instal·lació d'una altra petita fàbrica als voltants del Palau d'Orient.

En 1844 es va construir la fàbrica de gas junt al Pont de Toledo, per iniciativa d'una Compañ-

ya anglesa. Al 1846 es fa càrrec del servei la "Compañía Madrileña de Alumbrado y Calefacción por Gas". En 1916, la crisi econòmica provocada per la Primera Guerra Mundial, va provocar que l'Ajuntament incautara la fàbrica i municipalitzara el servei; al acabar aquesta municipalització provocà la nova constitució de "Gas Madrid, S. A." en base a la ja antiga Companyia madrilenya.

Després de Barcelona, fou València, no sense oposició,⁸ la segona població elegida per Lebón per a iniciar el subministre de gas. El contracte es va firmar el 18 de març de 1843, entre la Corporació Municipal i Lebón. Per a portar endavant l'empresa es va constituir una societat anònima amb alguns capitalistes, entre els que cal destacar a D. José Campo; no obstant, al no aconseguir les accions suficients es va vendre la fàbrica de gas, amb tots els drets, a la "Sociedad General del Gas Peninsular", de Madrid. Més endavant la fàbrica, situada fora dels murs de la ciutat de València, amb el solar, gasòmetres, tuberies, forns, material d'il·luminació i drets i privilegis inherents en el contracte de 1843, la va adquirir D. José Campo.⁹

La inauguració oficial de la il·luminació amb gas es va celebrar el 9 d'octubre de 1844, als jardins de la Glorieta. Després es va instal·lar als carrers principals de la ciutat.¹⁰ El contracte concedia a l'empresa la prerrogativa de la il·luminació pública durant 20 anys consecutius, contracte que fou prorrogat dues vegades, en 1856 i 1860. Paral·lelament a aquesta fàbrica, Lebón es va instal·lar altra al Grau de València.

Simultàniament a l'expansió constatada per aquestes ciutats, la resta de l'Espanya industrial es preocupava per la creació de noves fonts d'energia, en part per que el gran introductor, Lebón, en va ocupar de fer-la present a altres ciutats.¹¹

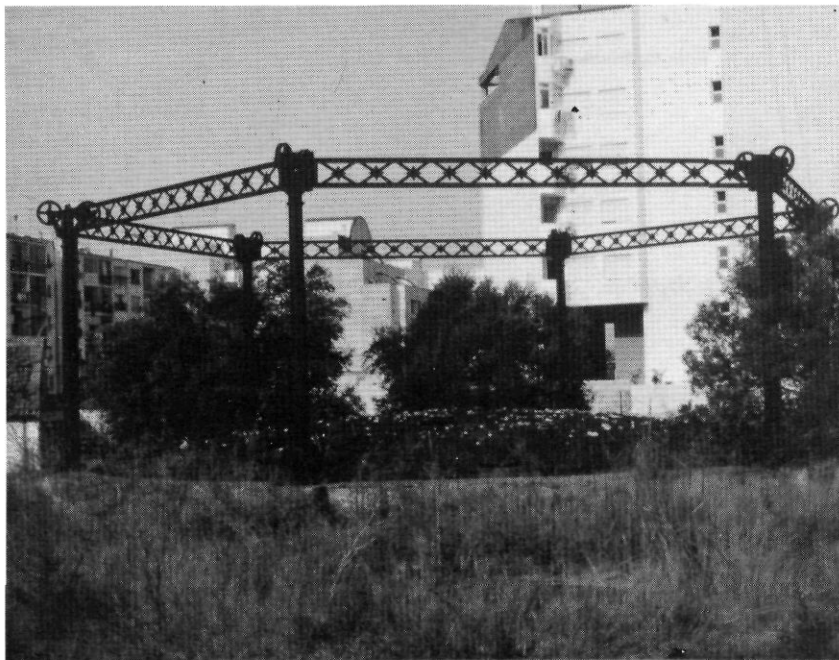
El gas a Dènia

La instal·lació d'una fàbrica de gas a Dènia cal emmarcar-la en un procés general d'expansió econòmica. Farem referència, en primer lloc, a la producció agrícola. Els principals productes que es conreen són el raïm, l'ametller i el garrofer, però a partir de 1880 quasi tots els camps

van estar dedicats al conreu de raïm, per a obtenir el principal producte de l'economia deniera: la pansa. El principal mercat d'aquest producte serà Anglaterra que absorirà quasi tota la producció fins l'últim quart del segle XIX. Un altre gran client fou Nord-Amèrica, conquerit, després de grans problemes per Juan Morand.¹²

La plaça comercial per excelència d'aquestes panses fou Dènia i és el moment de la consolidació de les grans fortunes dels senyors Morand, Trènor, Aranda, etc. Al mateix temps els interessos anglesos no van tardar en instal·lar-se en aquesta ciutat; cases comercials com les Swan, Rowley, Cosmely o Wholesale, ocuparen llocs de privilegi, així com fortes companyies navieres, que quasi van monopolitzar els nòlits, destacant la MacAndrews, que establí la primera sucursal espanyola a Dènia (1864). Dènia era una ciutat cosmopolita que vivia per i per a la pansa.¹³

Relacionat amb aquesta comercialització de

El Gasòmetre amb la seua estructura metàl·lica

la pansa està l'origen de la indústria de les joguines a Dènia; en aquest sentit cal destacar als germans Ferchen, fundadors de la primera fàbrica de joguines, els quals van arribar a aques-

⁸ Certament la proposta d'establir la fàbrica de gas va tropes-sar en varies oposicions, hi havia qui considerava que el gas era perjudicial per a la Salut Pública, sobretot com agent de la Tuberculosi. Altres, el rebutjaven per creure'l motiu d'explosions i conflagracions; també hi havia qui pensava en un ennegriment de les façanes. Y a més es va objectar que no pareixia lògic utilitzar el gas en un país tan productor d'oli.

⁹ ALMELA I VIVES. *El Marqués de Campo. Capdavanter de la Burgèsia Valenciana. (1.814-1.899)*. València, 1.972. Pàg. 62.

¹⁰ *Op. cit.* Pàg. 61

¹¹ Al 1.845 LEBÓN obté de l'Ajuntament de Cadis el primer contracte d'enllumenat públic amb gas. També a la mateixa província, LEBÓN va contractar el subministre de gas a la població del Puerto de Santa Maria amb una fàbrica que va obrir el 1.871 i va tancar el 1.920. La primera fàbrica de gas a Almeria data de 1.867. A Granada també obté l'autorització en

1.863 per a distribuir el gas, i prestant servei la fàbrica a partir de 1.866. I així a moltes més ciutats.

¹² La societat JUAN MORAND I

ta ciutat amb interessos comercials agrícoles, però analitzades les particulars condicions del treball de la pansa, que deixava gran part de l'any sense treball a la població, pensaven que els treballadors s'adaptarien perfectament a aquest nou tipus d'activitat, la qual proporcionaria un treball estable durant tot l'any i alhora reportaria grans beneficis per a ells.¹⁴

Paral·lelament a aquesta expansió agrícola, comercial i industrial, Dénia experimentarà un gran desenvolupament pel que fa a infraestructures, ferrocarril, carreteres, urbanisme, millores al port, etc.

Aquest període és el més important a nivell de canvis urbanístics, les transformacions foren tan grans que la ciutat apenes si es semblava a la de principis de segle. En 1869, es va inaugu-

rar el Teatre Principal, primer edifici datable fora del mur.¹⁵

Un altre fet fonamental que marca aquest període d'expansió econòmica és la construcció del ferrocarril. El dia 30 de març de 1884 es va inaugurar el ferrocarril entre Gandia i Dénia, amb la qual cosa es completava el trajecte Carcaixent-Dénia. Açò suposava, per a la ciutat l'apertura cap al mercat interior i alhora convertia el port de Dénia en el centre comercial més important de la zona, on es reunien productes de tota la Comarca per a ser embarcats cap a l'exterior.

La importància adquirida pel port va plantejar la necessitat de realitzar millores en la seua infraestructura. La concessió de les obres del port fou otorgada a D. Gabriel Moreno Campo, que les inicià el 19 d'abril de 1897, segons el Projecte de D. Rafael Yagüe.¹⁶

Cia. fou també, l'agent a la mediterrània per a la comercialització del guano, abonament de gran importància a València i Barcelona motivat per la seua important infraestructura comercial (vi, aigües i pansa).

E. Giralt i Raventos. *Dos estudios sobre el Pais Valenciano*. "Introducción del Guano fertilizante agrícola en el Pais Valenciano y cataluña". Ed. Almuñin, Valencia, 1.978.

¹³ J. COSTA MAS. *Producción y comercio de las pasas de Denia*. Primer Congreso de Historia del Pais Valenciano. Vol. IV València. universitat, 1.974.

¹⁴ J. CARRASCO FERRER. *Reseña histórica sobre la historia jugetera dianense*. No publicat.

¹⁵ J. IVARS PEREZ. *La Ciutat de Dénia. Evolució i permanència del fet urbà*. Publicacions de la Caixa d'estalvis Provincial. N. 88. Alacant, 1.982.

¹⁶ *Memoria que presenta la Junta de Obras del Puerto de Denia al M.I. Ayuntamiento, Comercio y Población*. Denia. Imprenta y papeleria de J. Esquerdo, 1.906.

Detall del Gasòmetre

Altres millores d'aquest període foren la canalització d'aigües potables, la instal·lació del telèfon, del telegraf, etc.

Es en aquest contexte on cal entendre la instal·lació de la fàbrica del gas. Dénia s'ha convertit en una ciutat important que segueix els

ritmes del progrés de l'època i que com a tal participa de totes les innovacions. Es així com s'instal·la l'enllumenat públic amb gas al 1888, amb la qual cosa resalta la pròspera situació econòmica.¹⁷ Per una altra banda, cal no oblidar, que amb aquesta activitat s'ha format una burgesia agrícola-comercial, amb una posició més o menys acomodada, que vol participar de les millores tecnològiques i que per tant utilitzarà a les seues vivendes l'energia del gas per a la calefacció i enllumenat i inclús per a la cuina.

La instal·lació de la Fàbrica del Gas

El primer intent d'instal·lar una fàbrica de gas a Dénia data ja de 1882, sis anys abans de la instal·lació definitiva, i fou iniciativa d'un empresari francès, Jules Landry, propietari d'una empresa d'enllumenat amb gas del mateix nom, i domiciliada a París.

Jules Landry va contactar amb l'Ajuntament mitjançant correspondència dirigida, en primera instància a l'alcalde, en la qual expresava l'interés que tenia per instal·lar una fàbrica de gas a Dénia i l'acceptació que per part de la corporació podria tenir.

La proposta no va poder ser acollida amb major entusiasme per part de la corporació, i a més de facilitar-li tota la informació que sol·licitava, com ara, nombre de fanals, pressupost anual per a despeses d'enllumenat, etc., es va crear una comissió especial per a l'estudi del projecte, a més de comunicar-li l'existència d'establiments públics, com ara el teatre, casino, cafes, i altres possibles clients de la fàbrica, i notificar-li la prompta inauguració del ferrocarril Gàndia-Dénia, que donaria més auge a la ciutat.

La bona disposició manifestada per la corporació va fer que Landry remetira les condicions sobre les quals es basaria la instal·lació i va sol·licitar un plànol de la ciutat per a estudiar la millor ubicació. Aquestes "negociacions" es van realitzar entre gener i maig de 1882,¹⁸ data aquesta última, a partir de la qual, no consta en cap dels documents consultats, notícia relativa a aquest intent ni causa per la qual fora abandonat.

Les següents notícies que trobem a l'Arxiu Municipal, referents a un nou projecte

d'instal·lació d'una fàbrica de gas, són de 4 anys després. Aquest segon projecte fou presentat per Agustin Aranda Casau, veí de Dénia, i per Thomas Rosser.¹⁸ Enginyer francès i propietari d'un dipòsit de carbons minerals, els quals pretenien la concessió amb dret exclusiu per a un nombre determinat d'anys per a l'establiment del sistema d'enllumenat públic amb gas.

Quasi al mateix temps, amb set dies escassos de diferència, és sol·licitat per Thomas Rees,²⁰ representant de la "The Anglo-Spanish Gas, S. L.", li siga concedit un plaç de 20 dies per a presentar un projecte d'enllumenat per gas i que durant aquest temps, no s'admitira cap altre projecte. Aquesta exigència, que s'aprecia en la sol·licitut, ens pot fer pensar en l'existència d'interessos econòmics de la dita Companyia a Dénia, cosa que no seria d'estranyar si tenim en compte la gran implantació anglesa a la ciutat.

El pas següent fou l'estudi per part de la corporació dels dos projectes, el presentat per Thomas Rees, representant de la Companyia anglesa,²¹ i el presentat i degudament remodelat per Agustin Aranda i Thomas Rosser²², estudi que va concloure amb la redacció del plec de condicions per a la subhasta del subministre de gas. A aquesta subhasta, realitzada el 31 de juliol de 1887,²³ només va acudir el representant anglés, a qui se li va adjudicar el servei.

D'aquesta manera la "The Anglo-Spanish Gas, C.L." va quedar com la concessionària de l'enllumenat públic per gas d'hulla per a la ciutat de Dénia. Aquesta Companyia estava domiciliada a Londres 31, Gr. George S.R., i el principal accionista era William Pike Gibbons de Dudley, i tenia les oficines principals d'Espanya a Xàtiva.

No hem localitzat encara notícies més concretes d'aquesta companyia, per la qual cosa no sabem quina classe de negocis podia tenir en aquesta ciutat ni en altres, ni quin tipus d'activitats, a banda d'enllumenat, podia realitzar. De qualsevol manera, cal situar aquesta empresa en el procés d'inversions estrangeres que es produeix a Espanya a finals del segle XIX, en tots aquells sectors que suposen una forta inversió de capital, com podria ser el ferrocarril, l'exploració de mines, els tranvies urbans, les aigües potables, l'energia elèctrica, etc.

Es important destacar que siga una compan-

¹⁷ Es significatiu en aquest aspecte veure la premsa local de l'època, per exemple al periòdic *EL PORVENIR* en un article de 1.879, en qual es veu l'interés dels ciutadans de Dénia per les millores de tot tipus i especial per la instal·lació d'una fàbrica de gas.

¹⁸ Aquesta documentació es pot consultar a l'Arxiu Municipal de Dénia, en els llibres d'Actes, en les sessions de 19 de febrer de 1.882; 12 de març de 1.882 i 24 d'abril de 1.882.

¹⁹ Actes de 14 de novembre de 1.886.

²⁰ Actes de 21 de novembre de 1.886.

²¹ Apareix el projecte presentat per D. THOMAS REES a l'Arxiu Municipal amb data de 13 de desembre de 1.886.

²² Aquest Projecte no apareix en cap document dels consultats a l'Arxiu Municipal.

²³ El Projecte de condicions per a la subhasta del subministre de gas d'hulla apareix a l'Acta del 5 de juny de 1.887; i l'Acta de subhasta en la sessió del 28 de juliol 1.887.

Sala de forns i magatzem de carbó

via anglesa la que es quede aquest servei, i no, per exemple una companyia francesa, com ocorreix a València amb Lebón; açò cal relacionar-ho amb el tipus d'interessos econòmics establits a Dénia, que en la seua majoria estan controlats per anglesos, i que per a ells podia suposar una contrapartida a l'abastir la fàbrica de gas amb carbó anglès.

El contracte firmat entre l'ajuntament i la companyia concedia a aquesta el dret exclusiu per a l'enllumenat públic per gas en aquesta població i el seu terme per un període de 20 anys, el qual començaria el 1 de gener de 1888 i finalitzaria el 31 de desembre de 1907.²⁴ No obstant això, la inauguració de l'enllumenat no es va fer en la data fixada,²⁵ sinó el 6 de maig de 1888. Es significatiu veure com va ser celebrat aquest aconteciment a la ciutat: *"Hechos los bandos acordados en la providencia anterior y con asistencia del ayuntamiento, a las siete de la noche del día de ayer se inauguró con toda solemnidad la fachada de la Casa Consistorial cuya primera luz fue encendida por el señor*

*alcalde, produciendo entre la inmensa concurrencia gran entusiasmo, avivado por los acordes de la música y los repiques de las campanas que simultaneamente para mayor brillantez del acto, continuando el regocijo de la población hasta hora avanzada de la noche en que terminó el banquete ofrecido por la Compañía concesionaria al cuerpo municipal y personas distinguidas de la población para celebrar este acontecimiento....*²⁶

Abans de la instal·lació de l'enllumenat per gas s'utilitzava el petroli. En 1882 hi havien 114 llums i s'encenien unes 5 hores per la nit.²⁷ Al canviar el sistema, el nombre de fanals augmentà, així en 1888 hi havia 40 fanals de columna i 103 de repeu, que sumaven un total de 143 fanals. Aquests van anar augmentant cada any, en 1890 n'hi havia 158 funcionant.²⁸ Normalment estaven situats als carrers més centrics de la ciutat i també al Port, a l'Hospital de la Caritat, al Mercat... En 1889 s'inaugurava l'enllumenat públic per gas al barri del les "Roques".²⁹ En 1890 hi ha notícies dels veïns del barri del "Raset"

²⁴ Aquestes dates i totes les condicions figuren en el Projecte de Condicions que exs conserva en l'Arxiu Municipal.

²⁵ En la Sessió del 6 de desembre de 1887, apareix una sol·licitud de pròrroga del plaç per a portar a cap les obres i la Corporació ho aplaça fins el 16 d'abril següent. De la mateix manera el 15 de març de 1888, es na nova pròrroga i li es concedida fins el 6 de maig de 1888.

²⁶ Aquest document es troba a l'Arxiu Municipal.

²⁷ Ibidem.

demanant a l'ajuntament "se instale el alumbrado público... puesto que carecen de una ventaja que disfruta el resto de la población", però açò no es realitzarà fins a 1900.³⁰

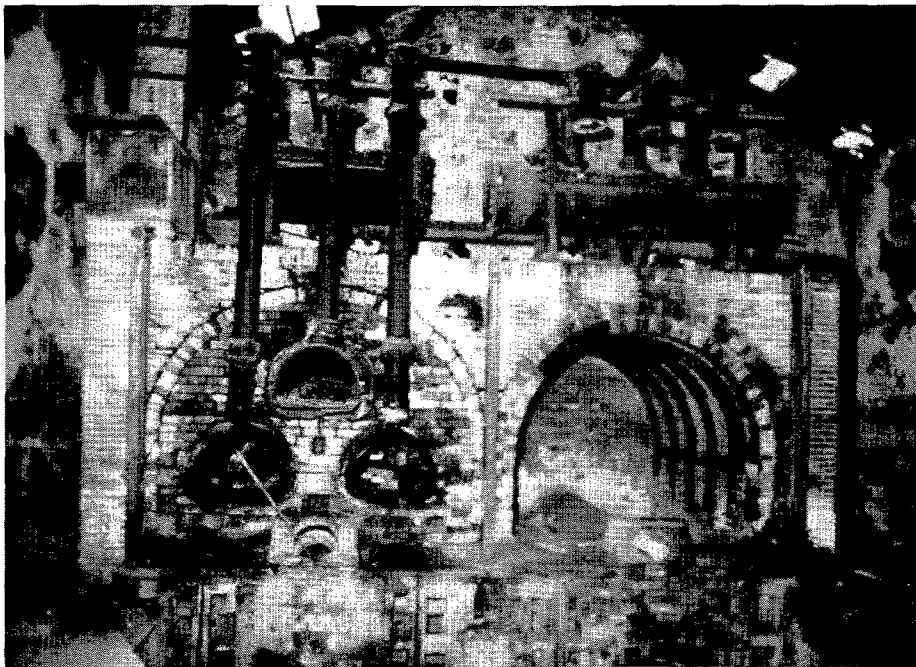
Paral·lelament a aquesta evolució de l'enllumenat públic es produeix una expansió de la nova font d'energia cap el consum particular o domèstic, que s'utilitzarà fonamentalment i en un principi, per a l'enllumenat i la calefacció. Quan posteriorment l'energia elèctrica substituirà al gas, aquest quedarà quasi exclusivament dedicat al servei domèstic de la cuina.

La Fàbrica de Gas

La fàbrica de gas construïda per la "The Anglo-Spanish Gas C. L.", fou propietat de la companyia fins que al 1925 fou adquirida per Pablo Ivern Ballester de la societat mercantil anònima per accions "Gas Levante", domiciliada a Gavà, Barcelona. Posteriorment, la fàbrica va formar part de l'entitat "Minor, S. A.", societat domiciliada a Alcañiz.³¹

L'edifici està situat a la partida Saladar i ocupa una superfície de 1.479,68 m². Aquesta ubicació reuneix els requisits necessaris per a la instal·lació d'aquest tipus d'indústries. D'una banda està localitzada al punt més baix de la ciutat, la qual cosa és indispensable, ja que al tenir el gas menys densitat que l'aire, aquest augmenta la seua pressió al pujar per les canalitzacions, i es permeteix que la distribució resulte més fàcil i uniforme. Per una altra banda, està situada prop de l'estació del tren i del port, la qual cosa facilita l'abastiment de matèria prima.

La fàbrica està proveïda de tots els elements necessaris per a la fabricació del gas d'hulla i molts d'aquests encara es conserven a la fàbrica, així hi han dos forns que tenen tres retortes cadascun d'ells, en aquestes retortes es realitza la destil·lació de la hulla; de l'extrem de les retortes eixen els tubs de desprendiment de gas, que desemboquen en un recipient situat a la part alta del forn, on s'uneixen el producte de la destil·lació de totes les retortes d'un forn, d'ací passa a un condensador on es produeix una depuració del gas.

Forns i retortes de la Fàbrica

²⁸ Ibidem.

²⁹ Llibre d'Actes, sessió 9 de juny de 1.889.

³⁰ Llibre d'Actes, sessió 28 de setembre de 1.890.

³¹ Registre de la Propietat de Dènia, Finca nº 2.109, abans 6.854. Foli 138. (51 Dènia, llibre 14).

Tot seguit, el gas passa a l'apartat llavador o colador mitjançant el qual es completa la depuració mecànica del gas; d'ací, el producte purificat passa i s'emmagatzema en el gasometre dels quals n'hi ha dos a la nostra fàbrica. El Gasómetre consta d'un dipòsit ple d'aigua, en el qual s'introdueix una campana cilíndrica, tancada per dalt, i que en la posició més baixa, quasi toca la superfície del líquid, el gas va emmagatzemant-se sota la campana, la qual s'eleva mitjançant unes corrioles empotrades al mur de la fàbrica.

Des del punt de vista arquitectònic, el conjunt que forma la fàbrica del gas, consta de varis edificis independents, units per un mur o barrat de pedra i morter, que tanca la parcel·la i unifica el conjunt.

Segons l'estructura i materials utilitzats, les edificacions que formen la fàbrica es poden agrupar en dos apartats:

–d'una banda les estructures de murs de pedra i morter.

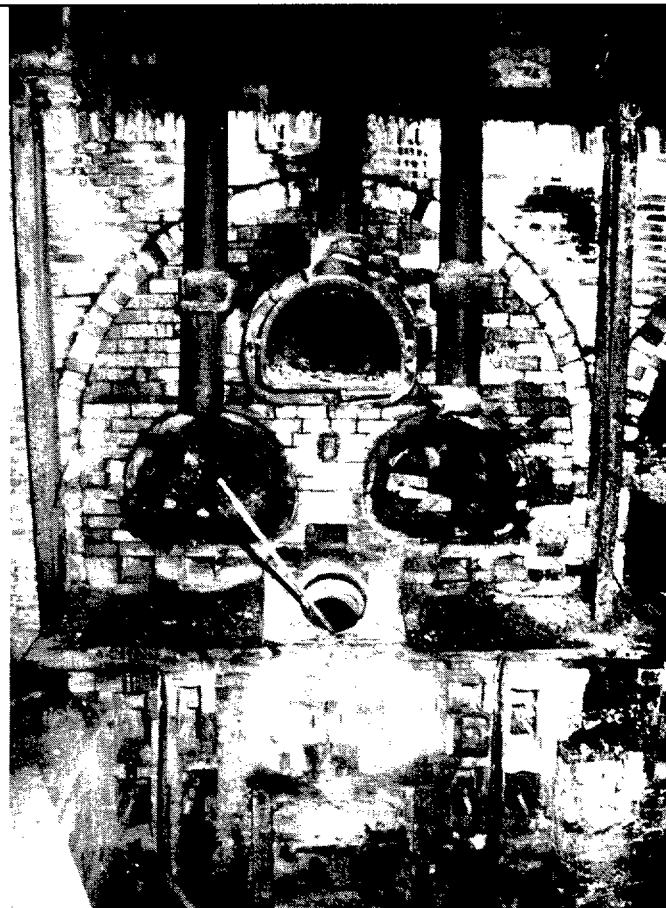
–d'altra, les estructures metàl·liques.

Sens dubte, les primeres són més importants i nombroses, però les altres són més visibles i evocatives.

El primer apartat està format per tres edificis, amb les següents funcions i característiques:

- sala de forns i magatzem de carbó.
- magatzem d'aparells, de calç i llauanaria.
- despatx i porteria.

La sala de forns i magatzem de carbó són les més importants formalment. Es tracta de dues sales contigües, quadrades, de 9 metres de costat i comunicades per una porta. Aparentment, semblen dos edificis independents, la qual cosa es reforça per les cobertes separades. Estructuralment, està formada per murs de pedra i morter de calç concertada. Aquests

Detall del forn i retorta

murs presenten lleuger talus, visible sobre tot a la part que dona al "Camí dels Lladres", i amb la característica tècnica, poc usual, de presentar unes tires transversals de rajoles macisses, amb la finalitat de consolidar la fàbrica.

La façana principal presenta dos grans buits d'accés a cada sala. La coberta, de teules planes, descansa sobre encaralls metàl·lics col·locats paral·lelament, a la façana principal, la qual cosa provoca l'existència de grans frontons on es situen finestres circulars, que donen al conjunt la seua peculiar fisonomia d'edifici industrial de finals del segle XIX.

A aquestes sales es va unir un petit edifici utilitzat en un principi com a despatx i posteriorment com a taller i magatzem.

El segon edifici, funcionalment de recolça-

ment tècnic a l'anterior magatzem, taller, etc. presenta una estructura molt simple: dos murs de càrrega de pedra i morter, sobre els quals descansa una coberta de teules planes, amb una sola vessant cap a l'interior de la parcel·la. Aquest edifici i l'anterior foren construïts en 1888, es a dir en el moment de la inauguració de la fàbrica.

El tercer edifici es construeix en 1925 i consta de les següents parts: despatx i porteria-galeria, lavabo, cuina-menjador i dormitori. Presenta una estructura típica de l'època, molt utilitzada en les vivendes unifamiliars d'aire neoclàssic o modernista: murs perimetrals de pedra

i morter i pilar central, sobre el qual es recolcen jàssenes de fusta, i sobre aquestes la coberta. La façana principal de concepció geomètrica, té quatre buits, dues portes i dues finestres, que donen accés i il·luminació a les dues parts diferenciades funcionalment de l'edifici.

Aquests tres edificis es situen en els cantons de la parcel·la, defineixen una part central en forma de plaça, ocupada pels gasòmetres, destinats a l'emmagatzament dels gas, de dimensions contrastades i que presenta, el més gran, una interessant estructura metàl·lica, en forma de temple, i que simula una estructura ruïnosa, sens dubte la més evocativa del conjunt.